

Fasadpaneler

Fasadpaneler

Av de olika paneltyper vi har i vårt byggnadsbestånd är det en som dominerar – stående bräder med locklist. Det är inte så konstigt. Den har funnits sedan sågverken blev mer utvecklade, den kräver inga hyvlar, den är enkel och självklar – man sätter sågade bräder intill varandra och täcker springan med en ribba. Man kan säga att lockpanelen är lika naturligt enkel, och mycket riktigt har bred lockpanel, gjord för hand med kransåg eller på en tidig ramsåg, funnits före locklistpanelen. I vissa fall har även handgjord, hyvlad panel förekommit, men det har då gällt hus där arkitekturstil och höga krav har varit styrande.

Maskinhyvelns inträde på 1880-talet gjorde att man lätt kunde profilera virke nästan hur som helst. Vi fick fassponton, som kunde sättas både stående och liggande, vi fick pärlsponton för invändigt bruk m.fl.

På äldre hus finns det nästan regelmässigt en fotlist. Frågan "vad är det här bra till" eller "det här är väl en dum detalj" får man höra då och då. En praktisk synpunkt kan vara: Socklar av obearbetad sten kan vara ojämna och buckliga. En fotlist hjälper till att leda ut regnvatten utanför sockeln även om den bucklar ut här och var. Men troligen är traditionen och det estetiska ett ännu viktigare skäl. "Det skall vara en fotlist på ett sådant här hus" är ett motiv, som kan vara nog tillfyllest.

Vanliga reparationsfrågor

På samma sätt som vid timmerstommarna är det vanligaste skadestället nere vid "foten" på husen. Markyta, som har fått växa för nära träväggen och vattenstänk där hängrännor saknas, är de stora skadeorsakerna.

Själva fotlisten är en detalj, som är utsatt för påverkan även uppifrån. Man har några utvägar om den är dålig. Det är en detalj som vanligen går ganska lätt att byta. Skall det då inte vara något bleck gäller det att välja ett hållbart virke, alltså furu kärnvirke. Det är nu inte någon vanlig handelsvara i sig, men genom att köpa vanlig plank med god kärnandel och sedan klyva bort ytveden från kanterna kan man skaffa sig en detalj av kärnved. Ett sätt att diskret skydda en list som man inte vill byta ut är att beslå överkanten med en blyplåt. Den följer underlaget, kanten viks ned utan spräng och den bär färg bra. Har man byggnader med mer designade paneler – kanske främst vanliga i tätortsmiljö – så är det normalt att listerna är täckta med bleck, och då är underhållet inte särskilt problematiskt.

På en stående panel är skador längst ned inte helt lätt att bemästra, om man inte skall byta ut alltihop. Det steget vill man naturligtvis inte ta om panelen är i bra skick på huvuddelen av ytan, och särskilt om det är ett originalmaterial av väsentligt värde. Är det så tur att skadorna inskränker sig till mindre än 10 cm på höjden, kan man genom en förhöjning av fotlisten kapa bort det angripna. Det medför alltså en viss förändring av fotlist-detaljen, men jämfört med att

göra om hela väggen är ingreppet försvarbart. Ett alternativ, om panelen går bra att lossa hel, är att ta ner alla bräder försiktigt och ändvända dem. De trasiga ändarna får man då uppe under takfoten, och där kan de täckas med en liggande bräda.

Att kapa en skadad panel vid fönstrets underkant och göra ny på hela bröstningen är också en modell som har använts. Följden blir förstås en viss ändring av fasaden. Enstaka defekta bräder i en stående panel är relativt lätt att komma till rätta med. Då byter man förstås de bräder som behövs och inte mer. Det gäller bara att skaffa ersättningsbräder i passande bredd.

De hyvlade, mer "designade" fasadpanelerna i form av fasspont i olika riktningar, med friser och band och ofta målade med ljus oljefärg, kan vara både lättare och svårare att reparera, jämfört med en enklare typ. Vid det klassiska skadestället nere vid foten är det ganska lätt att byta ett antal bräder om det är en liggande panel. Om bröstningsfälten består av en stående panel är det ett måttligt arbete att byta de ytorna. Det gäller i bägge fallen att hitta passande utbytesmaterial, och numera har sågverken en hel del av av äldre paneltyper. Lokala skador mitt i en sådan fasad är lite mer problematiska, eftersom bräderna är spontade. Förfaringssättet blir beroende av omständigheterna från fall till fall.

Reparera eller byta ut?

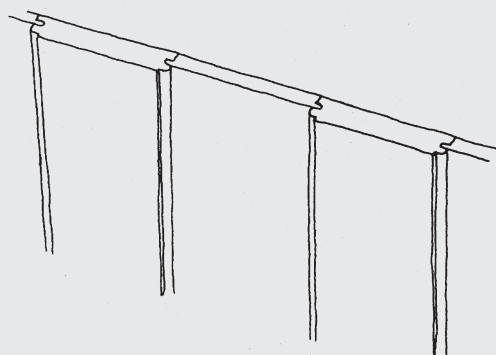
Ibland står man inför ett val mellan reparation av den befintliga panelen eller en helt ny. Det är då främst två aspekter som är avgörande:

Den teknisk/ekonomiska: Det finns naturligtvis en gräns där skicket är så dåligt att lagning och komplettering blir äventyrligt, utbyte kan te sig bättre ur denna synpunkt.

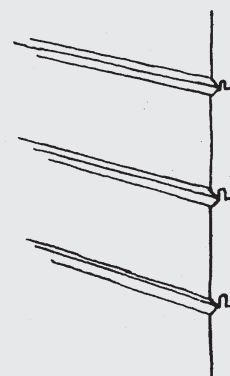
Den kulturhistoriska: Om det är ett originalmaterial man har framför sig måste det värdet vägas in, och det kan väga tungt för reparationsalternativet. (På sikt kan det ekonomiska värdet stå sig nog så bra med detta alternativ.) Vad gäller beständigheten är det inte heller säkert att den lappade och lagade panelen står sig sämre. Vi vet att virket förr togs ur mer mogen skog än nu, och det gav en god virkeskvalité. Trä, som sitter på en lodrät vägg har normalt en lång livslängd, och en väderbiten, småsprickig yta betyder inte att beständigheten har påverkats i någon större grad.

Några råd

Om man ändå kommer fram till att helt byta panel är det angeläget att välja dimensioner och utförande som överensstämmer med husets ålder och karaktär. Är det en originalpanel, som tas bort är det säkraste att bara upprepa den fasad som fanns före bytet. När det gäller de äldre husen, där panelerna vanligen är breda

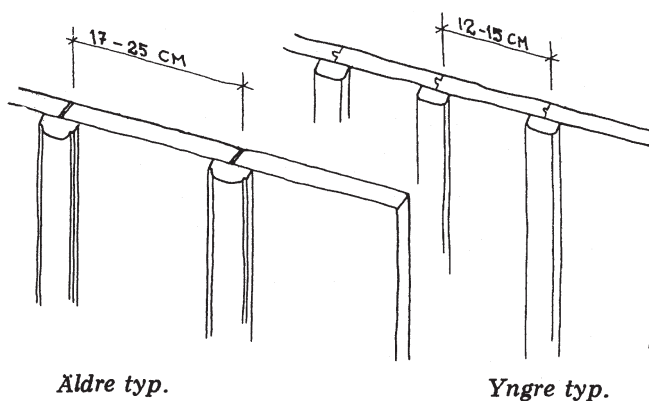

Stående fasspontpanel.

Liggande fasspontpanel.

Locklistpanel och några olika typer av locklister. Illustrationer ur Västerbotten 3/4 1989.

Äldre typ.

Yngre typ.

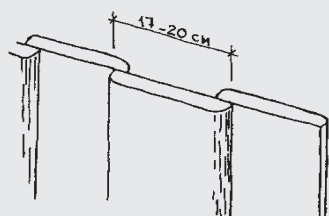
Olika typer av locklister.

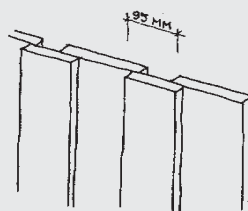
och kraftfulla, dyker det gärna upp funderingar att välja mindre dimensioner, t.ex. för att sågverket inte har den breda panelen i lager, eller att den verkar dyrare. Man bör då komma ihåg att även denna detalj har en väsentlig betydelse, dels för husets utseende och långsiktiga värde och dels för verkets kvalitet enligt resonemanget ovan. Då den smala lockpanelen (ofta 10 cm bredd) blev modern fr.o.m. 1970-talet kom den ibland upp även på gamla västerbottensgårdar och liknande hus, som renoverades. Då man kommer intill ett sådant fall erfar man tydligt hur huset har förlorat en stor del av sina tidigare värden.

Den "moderna" vanan att välja en och samma panelbredd till hela huset är inte något att ta efter då det gäller ett gammalt hus. Tvärtom är det naturligt och snyggt på ett sådant att panelbredderna varierar, eftersom det timmer som virket har sågats ur varierade i storlek.

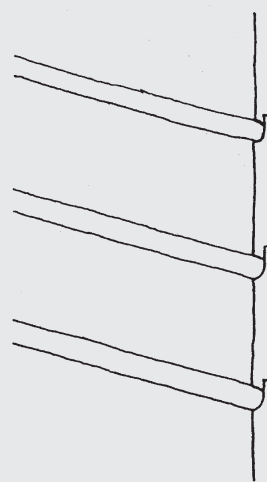
Vid renoveringar av timmerväggar dyker ibland den synpunkten upp att väggytan bör ställas i lod även om stommen lutar. Då ska man komma ihåg att timmerväggar ganska ofta är byggda med en lutning utåt – alltså att huset är bredare upptill. Om huset är byggt så, be löver man ju inte skämmas för att följa ett sådant karaktärsdrag.

Äldre typ.

Yngre typ.

Kälspont.

Lockpanel.

Alternativa åtgärder

Ibland när panelen har stora skador kan man stå inför ett knepigt val mellan reparation av den befintliga eller komplettering med en ny.

Funderingar om andra fasadmateriäl, exempelvis korrugerad plåt kan också i vissa fall komma på tal.

Funktion:

Träfasad på en trästomme ger en konstruktion med enhetliga termodynamiska egenskaper. Fasadpanelens beständighet varierar i mycket hög grad med virkeskvalitet och ytbehandling. Väderbiten och småsprickig yta påverkar inte beständigheten i större grad och ger ett fullgott skydd för stommen. Plåtfasad ger ett helt tätt yttre klimatskydd och kräver luftad konstruktion.

Miljö:

Reparation är den minst resurskrävande åtgärden. Ny fasad av trä är så länge virkestillväxten säkras ett fönybart och miljömässigt bra alternativ. Fasadplåt är ett energi- och resurskrävande material vars fabrikslack vanligtvis innehåller ftalater och fenoler.

Kultur:

Om den gamla panelen är ursprunglig har den ett kulturhistoriskt originalvärde som är oersättligt. Den hör så att säga samman med huset.

Vid utbyte av panel bör virke av samma dimensioner och profileringar som ursprungspanelen väljas för att fasadens karaktär skall bibehållas. Fasadplåt är ett främmande material till tradition och karaktär.

Ekonomi:

Den gamla panelen är vanligtvis tagen ur mer mogen skog och har därför högre virkeskvalitet än dagens. Detta innebär att den gamla panelen skall vara i mycket dåligt skick för att ett helt utbyte på sikt skall vara ekonomiskt motiverat. Livslängden för en träfasad kan variera starkt. Korrugerad fasadplåt bedöms ha en livslängd på 20-30 år varefter nytt fasadmateriäl erfordras.

Text: Rolf Sixtensson/Rune Wästerby
Grafisk form: Lage Johansson

**HÅLLA HUS – arena för byggnadsvård,
hushållning och samhällsplanering.**

Ett samarbete mellan Länsstyrelsen Västerbotten,
Västerbottens museum, Skogsmuseet i Lycksele
och Skellefteå museum.

SKELLEFTEÅ 2006